

Historia ja minä

■ Marjo T. Nurminen

”Istuhan siihen”, sanoi äidinäitini ja osoitti tuolia, jolla oli historia. Tuolin tarinan opin vasta vuosia myöhemmin. Se kuului pieneen talonpoikaisbarokkiryhmään, joka oli vuosisadan vaihteessa seissyt suuremmisakin saleissa, kaupungissa, joka eli enää isoäitini muistoissa. Ellimummi kaivoi kirjahyllystä kirjan ja istuutui viereeni. Katselimme yhdessä kuvia kadonneesta maailmasta, Viipurista ennen sotia: mustavalkoisessa auringonpaisteessa kylpeviä kauniita kivitaloja, naisia mukulakivisellä torilla korit käsipuoleissa, lettipäisiä tyttöjä ja polvihousuisia poikia. Tämä kirja, jonka tekijää en enää muista, on elämäni ensimmäinen merkittävä tietokirja.

Olin 7-vuotias, kun kävin Haagan isoäitini kanssa ensimmäisen kerran läpi tämän tarkan rituaalin. Noihin aikoihin en vielä osannut arvostaa kaikkea näkemääni ja kuulemaani vaan odotin kärsivällisesti merkkiä saada käydä käsiksi pöydän antimisiin: kekseihin ja keltaiseen limonadiin. Vasta 11-vuoden ikäisenä tajusin, että minulle oli muodostunut näissä viikoittaisissa lievästi piinallisissa iltapäivätuokioissa ikätovereitani huomattavasti parempi käsitys Suomen ja Venäjän lähihistoriasta ja Viipurin asemakaavasta. Isoäitini puhui aina Venäjistä. Olihan hän itse syntynyt tsaarin vallan aikana ja aloittanut koulunsa Bobrikovin toimiessa Suomen kenraalikuvernöörinä. Neuvostoliitto merkitsi hänelle Kremlin silloisia isäntiä Venäjän tuhatvuotisesa historiassa. Ja isännähän tulevat ja menevät, mutta kansa säilyy – myös Suomen kansa. Oli vain ymmärrettävä, kenen naapurissa tässä elellään. Mieleeni ja sieluuni istutettiin historian taju Domino-keksien ja keltaisen Jaffan voimalla.

1970-luvun lopulla vihkiydyin Etelä-Haagan sivukirjaston vakituiseksi käyttäjäksi. Rakastuin kirjaston hillittyyn ja arvokkaaseen tunnelmaan. Ihailin kirjastonhoitajien nopeita ja herkkiä sormia, joilla he asettelivat opukset tarkasti oikeille paikoilleen. Samalla tavalla kohottavasti minuun vaikuttaa edelleen myös museoiden, teattereiden ja kirkkojen tunnelma. Kaikkiin näihin julkisiin tiloihin liittyy näytteillepanon magiaa, joka avautuu vain yhteisöllisyyden ja osallisuuden kautta. Kirjakaupassa en ole koskaan onnistunut tavoittamaan samaa löytämisen riemua kuin kirjastossa, jossa kirjat lakkaavat olemasta *vain* esineitä. Kirjastossa niistä tulee muistin kannattelijoina. Niiden arvoa ei voi mitata rahassa, koska ne eivät ole myytävänä vaan löydettävänä.

Ensimmäinen historiakirja, josta minulla on selkeä muistikuva ja jota muistan myös tavailleen, on *Euroopan tarina sanoin ja kuvin* (WSOY 1960). Olin nähnyt kirjan selkämyn vanhempieni kirjahyllyssä, mutta vasta kun törmäsin kirjaan kirjastossa, ryhdyin sitä mielenkiinnolla tutkimaan. Kirjan lennokkaat taitto ja mielenkiintoiset kuvat ovat minusta edelleen vertaansa vailla. Tekstiä kirjassa on niukalti ja se toimii vuoropuhelun omaisesti kuvien kanssa. Kirjastossa tämän kirjan voi löytää luokasta kulttuurihistoria, osastosta, jonne niin usein vaistomaisesti edelleenkin suuntaan kulkuni.

Lukiolaisena etsin käsiini kaikki suomen kielien tutkija Kaarlo Niemisen, isäni isoisän, kirjat ja käännöstyöt. Ajatus kirjallisuuteen suuntautuneista esi-isistä oli tärkeää rakennusmateriaalia ”haluan isona kirjailijaksi”-identiteetilleni. Nieminen oli oman aikansa tunnetuimpia Juhani Ahon tutkijoita. Kaivoin isäni kirjahyllystä puh-

kiluetun niteen Setälä–Nieminen *Suomen kielen oppikirjasta* (1952), josta ensimmäinen painos oli julkaistu jo vuonna 1902. Nieminen oli myös ahkera kielenkääntäjä, ja hänen unkarista suomeksi kääntämänsä Zsolt von Harsanyin kulttuurihistoriallinen romaani *Unkarilainen rapsodia* (1951) teki minuun lähtemättömän vaikutuksen. Kirja kertoo 1800-luvun alun värikkästä eurooppalaisesta kulttuurielämästä ja erityisesti säveltäjä Franz Lisztistä ja hänen aikalaisistaan. Kirja iski herkkään teinitajuntaani komeetan lailla, ja erityisesti ranskalaisen kirjailijan George Sandin hahmo naiskirjailijoiden esitaistelijana sai mielessäni monumentaaliset mittasuhteet. Kun muutamaa vuotta myöhemmin elin kuukausia boheemielämää Länsi-Berliinin Kreuzbergissä iloitsin täysin siemauksin siitä, että varhaiset feministit olivat raivanneet oman sukupolveni naisille vapauksia, joita heille itselleen ei ollut suotu, kuten vapautta matkustaa yksin. InterRail-matkoillani Euroopan halki liikuin kiskoilla tilassa ja Egon Fridellin kyydisä ajassa. Fridellin *Uuden ajan kulttuurihistoria 1–3* (WSOY 1930–1933) oli matkojeni uskollisin ystävä.

Ei ollut mikään sattuma, että hain opiskelemaan yleistä kirjallisuustiedettä Helsingin yliopistoon 1980-luvun lopussa. Maria-Liisa Nevalan toimittamasta pääsykoekirjasta *Kirjallisuuden tutkimuksen menetelmiä* (WSOY 1983) tuli siihenastisen elämäni tärkein tietokirja. Kun silmiini sitten osui kirjan sivulla 58 isovaarini Kaarlo Niemisen nimi, tunsin historian siipien havinaa. En kuitenkaan lopulta valmistunut kirjallisuuden tutkijaksi vaan mutkien kautta arkeologiksi. Akateemisissa opinnoissani olin kulkenut itseäni tyydyttävän polun hengen tutkimisesta aineen tutkimiseen ja takaisin.

Varhaisten yliopistovuosieni vaikuttavin kirja oli Virginia Woolfin *Oma huone* (WSOY 1980). Kirjahan ei ole tyyliltään perinteinen tietokirja, koska se on kirjoitettu romaanin muotoon. Mutta sen keskeinen sanoma ”naisella pitää olla oma huone ja oma rahaa, jotta hän voisi tehdä luovaa työtä” on edelleen ajankohtainen. Ihailin pidäkkeettömästi Woolfin tyyliä, ironiaa, tarkkoja havaintoja, juohevaa ilmaisuja ja viiltävää

analyysiä sukupuolille suoduista epäoikeudenmukaisen erilaisista mahdollisuuksista hankkia tietoa ja käyttää valtaa.

Kun sitten vuosia myöhemmin 1990-luvun lopulla opiskeltuani Kuubassa afrokuubalaisia tansseja, toimittuani saamenkielisen lehden avustajana ja valmistuttuani sukelluskouluttajaksi törmäsin Margaret Alicin kirjaan *Hypatia's Heritage* (The Women's Press 1986), tunsin saapuvani henkiseen kotiin. Virginia Woolfin opeuksia seuraten aloin syvällisemmin pohtia tiedon, vallan ja sukupuolen välisiä monimutkaisia suhteita. Arkeologin koulutukseni suuntasi minut luontevasti kaivamaan teemaa pohjia myöten, ja huomasin pian tutkivani mesopotamialaisia hajusteidenvalmistajanaisia – historian ensimmäisiä kemistejä.

Vasta vuonna 2005 aloitettuani arkeologiantropologisen väitöskirjani valmistelut Borneolla, mentyäni naimisiin, haudattuani tutkimukseni (näillä näkymin lopullisesti) ja synnytettyäni kaksi lasta, olin henkisesti valmis tarjoamaan kirjaideaani eurooppalaisten oppineiden naisten historiasta kustantajalle. Tyylliseksi esikuvakseni löysin historioitsija Mirka Lappalaisen mukaansatempaavan kirjan *Maailman painavin raha* (WSOY 2006), jonka luin nautiskellen moneen kertaan.

Isoäitini tuoli, jolla istuessani minut oli pikukutyttönä vaivihkaa johdateltu katsomaan kirkkain silmin niin menneisyyteen kuin tulevaan, kulki pitkään mukanani kodista toiseen. Esikoiseni syntymän jälkeen tilaa oli raivattava lasten tavaroille, ja luovuin lopulta koko kalustosta. Nyt sillä on oma arvokas paikkansa siskoni kodissa. Onneksi voin aina silloin tällöin istahda pienelle maagiselle tuolille, sillä mikään muu esine maailmassa ei palauta mieleeni yhtä kirkkaasti Dominon ja Jaffan suussasulavaa yhdistelmää.

Kirjoittaja on tietokirjailija ja tiedetoimittaja. Kirjoitus perustuu Tietokirja.fi-tapahtumassa 4.9.2009 pidettyyn esitykseen. Seuraavassa lehdessä elämänsä tietokirjoista kertoo akatemiaprofessori Risto Nieminen.